

İSLAMİ DÖNEM DEVLET YAPILANMASINDA OĞUZLAR***Yahya BAŞKAN******Özet**

Türk dünyasında boylar birliği olarak şeklinde teşkilatlanan Oğuzlar yapılanmaları ile neredeyse devlet kurmuş bütün Türk devlet ve hanedanlarında kurucu ve taşıyıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunun yanında Türk devletlerinin yıkılmalarında da rol oynadıklarını görmekteyiz. Oğuzlar, Hunlardan başlayarak, Göktürkler, Uygurlar, Bulgarlar, Selçuklular, Karamanoğulları, Osmanlılar, Akkoyunlu ve Karakoyunlular devletlerinde farklı boy adları ile kaynaklarda zikredilmektedir. İslam öncesi ve sonrasında inanç bakımından farklılık gösterecek de efsanelerde Oğuz Kağan ve oğulları özellikle İslam sonrasında 24'lü bir aritmetik teşkilatlanmayla anılmışlardır. İslam öncesi dönemde hem Orhun abidelerinde hem de Çin kaynaklarında karşımıza çıkan Oğuzlar Üç Oğuzlar, Altı Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar, On Oğuzlar veya Ogurlar olarak kaydedilmiştir. Özellikle Orhun abidelerinde sosyal bünyede etkili olduğunu gördüğümüz bu boylar devletin sarsılmasında da tesirlerinin bulunduğu tarihi bir vakiydir. İslam öncesinde Oğuz Kağan ve oğulları etrafında anlatılan destan İslam sonrasında önce Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügatü't Türk'ünde sonra Reşidüddin'in Camiu't Tevarih'inde daha sonra da Yazıcızade Ali'nin Tevarih-i Al-i Selçuk'unda ele alınıp eserlere girmiştir. Makalemizde ilgili kaynaklarda nakledilen bilgileri inceleyip İslam sonrası Türk devletlerinde Oğuz boylarının nasıl bir rol aldığını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Oğuzlar, Devlet, Kaşgarlı Mahmud, Reşidüddin, Yazıcızade Ali, Osmanlı, Karamanoğlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu.

OGHUZES IN THE ISLAMIC PERIOD STATE STRUCTURE**Abstract**

The Oghuzs, who appear as a tribe union in the Turkish world, appear as founding and bearing element in almost all Turkish states and dynasties that have established a state with their structures. Besides, we see that they also played a role in the collapse of the Turkish states.

Starting from the Huns, the Oghuzs are mentioned in the sources with different tribe names in the Gokturks, Uyghurs, Bulgarians, Seljuks, Karamanids, Ottomans, Akkoyunlu and Karakoyunlu states. Although they differed in terms of belief before and after Islam, Oğuz Kagan and his sons were referred to in legends with an arithmetic organization of 24, especially after Islam. The Oghuzs, who appear in both Orkhon monuments and Chinese sources in the pre-Islamic period, were recorded as Three Oghuzs, Six Oghuzs, Nine Oghuzs, Ten Oghuzs or Ogurs. It is a historical fact that these tribes, which we see to be effective in

* İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü'nün düzenlemiş olduğu, 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde (13-16 Eylül 2021) sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.
yahya.baskan@inonu.edu.tr

the social structure especially in the Orkhon monuments, also has an impact on the collapse of the state.

The epic told around Oghuz Khan and his sons before Islam, after Islam, was discussed and included in the works first in Kaşgarlı Mahmud's *Divan-ı Lügatü't Türk*, then in Reşidüddin's *Camiu't Tevarih*, and then in Yazıcızade Ali's *Tevarih-i Al-i Selçuk*. In our article, we will examine the information conveyed in the relevant sources and try to deal with the role of the Oghuz tribes in the post-Islamic Turkish States.

Keywords: The Turks, Oghuz, State, Kaşgarlı Mahmud, Residuddin, Yazıcızade Ali, Ottoman, Karamanoglu, Akkoyunlu, Karakoyunlu.

Türk tarihinde Türklerin boy yapılanması olarak şeklinde teşkilatlanmış Oğuzlar, hem İslam öncesi hem de sonrası dönemde devlet kuruluş ve yapılanmasında muhakkak karşımıza çıkmaktadır. İslam öncesi dönemde Hun, Göktürk, Uygur, Türgeş Uygur ve Bulgar devletlerini oluşturan yapı ve kuruluşun unsuru olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda gerilimin parçası da olmaktadır.¹

İslami döneme ait eserlerde de Oğuzlarla alakalı bilgiler yoğun olup daha da belirgin hale gelmiştir. Farklı siyasi teşekküllerin içerisinde bulunan Oğuzlara ait malumat ana kaynaklarda yer almıştır. Çalışmamızda İslami devir devlet yapılanmalarında Oğuzların yerine işaret etmeye gayret edeceğiz.

Karahanlılar döneminde kaleme alınan Kaşgarlı Mahmud'un eserinde Oğuzların Türkmenlerden olduğu zikredildikten sonra 22 bölükten meydana geldiği belirtilmiştir. Her bölüğün hayvanlarını ayırt etmek için vurulan belgeleri (tamga-ongun) bulunduğu ifade edildikten sonra bu belgeler işaretlerle verilmiştir. İlk sıradaki bölük olarak birincisi ve başları diyerek *Kınıklar* sayılmış, *zamanın Hakanları bunlardandır* denilmiştir. İkinci sıradaki bölük olarak da *Kayığlar* (Kayılar) verilmiştir. Bütün bölükleri zikreden Kaşgarlı, Oğuzlar bahsinin sonunda; *"Bu oymakların hepsini herkesçe bilinmesi gerektiği için yazdım. Bu belgeler onların hayvanlarının atlarının alâmetidir. Hayvanlar karıştığında her bölük kendi hayvanını bu belgelerden tanır"* demektedir. Bu malumatın devamında da; *"Bu saydığım bölükler köktür. Bu kökten bir takım oymaklar çıkmıştır. Bu bölüklerin adları onları kurmuş olan eski dedelerin adlarından alınmıştır"* demektedir.²

Türk tarihinin en mühim safahatından ve İslâm dönemi olarak tavsif olunan Selçukluların tarihi süreçleri, Cend'de Oğuz Yabguluları ile başlamıştır. Selçuklu ailesinin bir kolu İran coğrafyasında devlet kurarken diğer kolu da nüfus kesâfeti sebebiyle Anadolu'ya

¹Ali Ahmetbeyoğlu, *"Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi"*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 65, (2017/1), İstanbul 2017, s. 7-15; Ahmet Taşağıl, *"Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında"*, *Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara 2015, s. 22; James Hamilton, *"Tokuz-Oguz ve On Uygur"*, *Türk Dilleri Araştırmaları* 7, (1997), s. 190, 192; Wolfram Eberhard, *"Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci"*, (çev. O. G. Özgüdenli), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 18, İstanbul 2008, s. 2-4.

² *Divan-ı Lügatü't Türk Tercümesi I*, (çev. B. Atalay), Ankara 1985, s. 55-59.

akınlara başlamış, yoğun Oğuz göçü neticesinde Türkiye Selçukluları Devletini kurmuştur. Bu iki devleti kuran ailenin atalarının Oğuzların Kınık boyundan geldiği kaynaklarda zikrolunmaktadır.³ Büyük Selçuklular dönemi Oğuzların İslâm medeniyeti dairesine katılma dönemidir. Onları, akraba oldukları Türkiye Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar takip etmiştir. Selçukluların İslâm medeniyetine dâhil olmasıyla Oğuzlar çift taraflı bir politik değişme yaşamışlar, bu durum Türk tarihinin ana omurgasını da değiştirmiştir. Bunun ilki, zikretmiş olduğumuz İslâm medeniyeti, ikincisi de Türk siyasi tarihinin sıklet merkezinin önce Çin sınırından İran'a daha sonra da Türkiye Selçukluları ve Osmanlılarla İran'ın devre dışı kalarak bu sıklet merkezinin Doğu Roma sınırına ve Anadolu'ya taşınmasıdır. Bu taşınmayla birlikte anayurt kavramı da değişmiştir. Ele geçirdikleri toprakları anayurtlarına eklemişler, yeni yurtlarını tâlî, ikinci bir ülke olarak görmemişler, o coğrafyaya yerleşip orasını yeni anayurtları olarak kabul etmişlerdir.⁴ Nitekim Anadolu bir müddet sonra yabancı kaynaklarda *Türkmenia/Turkia* olarak adlandırılacaktır. Bu tarihi seyirde İslâm dünyasında dini mensubiyet kadar, Oğuz politik nizâmına dâhil olmak da önemli hale gelecektir. Oğuzlar İslâm dünyasına dâhil olduklarında ilgili medeniyet 400 yaşındaydı ve bu dünyanın hem dünya görüşü hem de dünya tasavvuru bakımından üretmiş olduğu hemen hiçbir şeyle muhatap değillerdi. 1040'ta Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenerek önemli bir başarı elde edip devletlerini kurdular. 1055'te bizzat Bağdat'taki Halife Kaimbiemrillah tarafından Selçuklu Sultanı, "*Sultanu'l Müslimîn ve'd Dünya*" ilan edildi. Oğuzlar/Selçuklular İslam dünyasına askeri-siyasi güç olarak girdiklerinde İslâm coğrafyası parçalanmış olup neredeyse her şehir bir devlet halini almıştı. Selçuklular bu ortamda merkezi devleti inşâ etmiş, siyasi birliği yeniden kurup, insanlar için öngörülebilir hayat imkânı sunmuştur. Büyük Selçuklulardan başlayarak, Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar da siyaseti merkez çevre ilişkisini dikkate alarak düzenleme konusunda ısrarcı davranmıştır. İslâm dünyasının tartışmaları ve sorunları ile o güne kadar muhatap olmayan Oğuzlar olaylara dışarıdan bakabilme gücüne sahiplerdi. İki taraf arasında karşılıklı bir etkileşim meydana geldi; "*İslâm Arap yarımadasına sıkışmış bir kültür haline gelmekten Oğuzlar/Selçukluların siyasi ve askeri güçleri ile kurtulmuştur*" cümlesi abartı sayılmamalıdır. Oğuzlar Müslümanlaştıkça Türkler de İslâmlaştı.⁵ Oğuzlar yerleşmiş oldukları coğrafyada yeni bir medeniyet inşâ edip etkileri bugüne kadar gelen devletler kurdular. Sultan Alparslan'ın kazanmış olduğu Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklu ailesinin bir kolu Oğuz kabileleri ile birlikte Anadolu'ya yönlendirilmişler ve Malazgirt zaferinden yaklaşık dört sene sonra (1075) İznik'te Oğuzlar tarafından Selçuklu hanedanının ikinci devleti kurulmuştur. 1086'da İznik'ten çıkarılan Selçuklular Konya'yı merkez haline getirip Anadolu'daki devletlerini burada kökleştireceklerdir. Oğuzların veya Türkmenlerin batı ucuyla irtibatları hiçbir zaman

³Divan-ı Lügati't Türk I, s. 55; Sadruddin el Hüseyinî, **Ahbârü'd Devleti's Selcukiyye**, (çev. N. Lugal), Ankara 1999, s. 1, 2; **Oğuz Destanı-Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili**, (nşr. Z. V. Togan), İstanbul 1982, s. 76; Dönemin kaynaklarından İbnü'l Esîr, Selçuk'un Babası Dukak'ın, "*Oğuz Türklerinin başbuğu, her zaman ve her hususta fikir danıştıkları bir şahıstı*" demektedir. İbnü'l Esîr, **El-Kâmil fi't Târih Tercümesi IX**, (çev. A. Özeydin), İstanbul 1987, s. 361.

⁴Teoman Duralı, "*Toplum-Devlet Ülküsü Olarak Tarihte Türklüğün Oluşması*", **Türkler I**, Ankara 2002, s. 476.

⁵İhsan Fazlıoğlu, **Kayıp Halka, İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi**, İstanbul 2014, s. 49, 52, 60, 61.

kesilmemiş, Bizans'ın belli başlı şehirlerine gerek yağma akınları, gerekse sur dışına iskân devam etmiş ve Anadolu Beylikleri eliyle ilgili şehirler alınarak merkez haline getirilmiştir. Osmanlı Bey'i Orhan Gazi'nin 1331 senesinde İznik'i ele geçirip başkent yapmasıyla 1075'de Selçuklu Türkmenleri ile başlayan Anadolu'daki ilgili tarihi seyir Oğuz harekâtı bakımından oldukça ilginçtir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasında ve İslam dünyasının toparlanmasında bu kadar mühim vazifeler üstlenen Oğuzlar, Sultan Sancar döneminde çıkarmış oldukları isyanla devletin yıkılmasında da en büyük âmil olmuşlardır.⁶

Kaşgarlı'dan sonra Oğuzlar hakkında en mühim malumat İlhanlı veziri Reşideddin'in *Câmiu't Tevârih* adlı eserinde mevcuttur. Eserde 24 Oğuz boyundan bahsedilip 23'ünün tamgaları verilmiştir.⁷ Reşideddin ilginç bir şekilde eserinde Oğuz Kağan destanı ile birlikte, Oğuz boyları hakkında tamgalarına varıncaya kadar geniş malumat vermektedir. Öyle ki Oğuzların şeceresine eserin hemen başında Moğolların soyundan önce yer verilmiştir.⁸ Bunun özel siyasi bir vurgusu ve maksadı olmalıdır. Eserde nakledilen Oğuz Kağan destanında, Reşideddin'in Oğuz boylarından bahsetmesinde İlhanlı hâkimiyetinde bulunan sonradan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin tabanını da oluşturacak olan Türkmen guruplarının rolü var mıdır? Yine İlhanlı hâkimiyetinde olan Anadolu'da geniş bir sahaya yayılmış olarak yaşayan, aynı zamanda Karamanlı, Germiyanlı, Candarlı ve Menteşe gibi siyasi teşekkülleri oluşturan Türkmen Beyliklerinin ve onların tabanını dikkate alarak Oğuz boyları Reşideddin tarafından esere dâhil edilip siyasi bir meşrûiyet mi amaçlanmıştır? Nitekim metinde Rum Türkmenleri, Eşref ve Karaman Türkmenlerinin Oğuzların Kınık

⁶ İbnü'l Esir XI, s. 154-157; Reşideddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih- Selçuklu Devleti*, (çev. E. Göksu-H. Güneş), İstanbul 2010, s. 180-189; Büyük Selçuklu Sultanı Sencer zamanında Mervezi'nin 1120'lerde kaleme aldığı eserinde Oğuzlar hakkında bilgi bulunmaktadır. Mervezi, Türklerin büyük kabilelerinden birisi olarak saydığı Oğuzların 12 kabileye ayrıldığını, bir kısmına Tokuz-ğuz, bir kısmına Uygur, bir kısmına da Üç-ğuz dendiğini naklettikten sonra, Hakanlarının da Tokuz-hakan olarak adlandırıldığını söylemektedir. Burada Mervezi'nin zikretmiş olduğu Tokuz-hakan muhtemelen Uygurların Hakan'ı olmalıdır. Bkz. "*Mervezi'nin Eserinin Türklerle İlgili Bâbının Tercümesi*", (terc. R. Şeşen), (*İbn Fazlan Seyahatnâması Tercümesi* içerisindeki çeviri bölümü), İstanbul 1995, s. 99, 100. Orhun abidelerinde görülen üç, Tokuz gibi boy rakamlarının Selçuklu dönemine ait bir eserde görülmesi oldukça dikkat çekicidir.

⁷ Oğuz boylarının, Kaşgarlı'da 22, Reşideddin, Yazıcızâde daha sonra da Şecere-i Terâkime'de 24 boy olarak verilen listenin 24'lü hali veya kullanımı günümüze kadar gelmiştir. İslam öncesi döneme ait ilk kaynaklarda Beş Oğuz, Altı Oğuz, Dokuz Oğuz, On Oğuz kabile ve isimleri kayıtlıdır. Özellikle ilk dönemler için kabile ittifakları ve devlet teşkilatı içerisindeki hiyerarşiyi belirtmesi bakımından değer taşıyan rakamlar daha sonra 24'lü bir yapıya dönüşmüştür. Bu yapı içerisinde zikredilen boyların hepsinin gerçekliği birebir var olsa da matematik hesabıyla aritmetik bir düzen içerisinde üreme ve çoğalma anlatılan hikâye ile birlikte efsanevi bir hal arz etmektedir. Oğuz Kağan'ın çocuklarının üremesiyle 12 Üç-ok+12 Boz-ok=24 boy sistematiği tarihte birçok milletin teşkilat ve efsanesinde mevcuttur; İsrailoğullarının 12 kabilesi, Hıristiyanlık'ta 12 havari, 12 Kureyş kabilesi, 12 İmam, 12 hayvanlı Türk takvimi, 12 burç gibi. Sümerlerin sayı sistemi olarak 12'li tabanı kullanması da buna örnektir. Parmak hesabı olarak da bilinen bu sayma sistemi, başparmaklar hariç iki eldeki sekiz parmağın boğumu ile yapılan sayım 12'i rakamını vermektedir. 12 sayısının 1, 3 ve 4'e bölünebilmesi kullanım kolaylığını da beraberinde getirmektedir. Bu kolaylık astronomik hesaplamalarda da kullanılmıştır; bir takvim yılında 12 ay olması, 12 saat gündüz, 12 saat gece, 24 saat hesaplaması gibi. Sümerlerde 12 tabanı uygulaması için bkz. Georges Ifrah, *Çakıl Taşlarından Babil Kulesine II*, (çev. K. Dinçer), İstanbul 1999, s. 38-46; Ayrıca Arap gramerinde klâsik usûldeki fiil çekimleri parmak hesabı ve parmak boğumları ile yapılmaktadır. İnsanlık tarihinde zikredilen rakamların genel geçer bir uygulamasının olduğu ve bunun efsanelere de yansdığı görülmektedir.

⁸ Reşideddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih*, (nşr. A. Ateş), Ankara 1960, s. 5; Faruk Sümer, "*Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler I. Reşidüddin Oğuznâmesi*", *DTCF. Dergisi XVII/3-4*, (1959), s. 360-368, 386.

boyundan olan Selçuk Sultanı Tuğrul Bey’le birlikte Rum’a geldikleri ve buradan dönmeyip kaldıkları nakledilir.⁹ Daha önceki anlatımlarda Oğuz Kağan’ın İslâmi bir kisvesi ve vurgusu yokken¹⁰ Reşideddin’in telifinde Oğuz Kağan’ın putperest babasıyla kavga edip Müslüman olması anlatımı, Gazan Han’ın da İslâm’ı seçmesiyle zikretmiş olduğumuz Türkmen boyları mı dikkate alınmıştır?

Oğuzlar hakkında en mühim ve siyasi tonu en yoğun olan kaynak Osmanlı sahasında, II. Murad döneminde Yazıcızâde Ali’nin 1420’lerde kaleme almış olduğu *Tevârîh-i Âl-i Selçûk* adlı eseridir. Yazıcızâde, Reşideddin’in *Câmiu’t Tevârîh*’inden iktibas ve nakillerde bulunur, bunu da isim vererek zikreder; “*Oguz şu’besi şöyle-kim anun şerhi Oguz-nâme’de ve Câmiu’t-Tevârîh’de gelür, anun altı oğlu varıdı ve anlarun her birinün hatunlarından dörder oğlanları varıdı ve Oguz çerinün sağ kolı ve sol kolın anlara viridi, bu mücebece ki zikr olunur...*”.¹¹ 24 Oğuz boyunu taksimatı ve ongunlarıyla birlikte veren Yazıcızâde anlatmış olduğu kıssa ile Oğuz boyları arasında Hanlığı Kayı’ya ve Kayı’nın reisi olan Osman Gazi’ye vererek cümle Oğuz Beylerini ona itaat ettirir.¹² Böylece eserin kaleme alış maksadını da okuyucuya açıkça hissettirir. Bu arada belirtilmesi gereken husus, Yazıcızâde’nin tercümesini yapmış olduğu İbn Bîbî’nin, *El Evâmîr’ul Alâiye*’sinde Oğuzlardan ve Oğuz Kağan’dan tek bir cümle bahis olmadığıdır. Onun tercüme ile birlikte telifini yapmış olduğu kitaba Oğuzları başlangıç bahsi olarak alması dönemin ruhu ile alakalıdır. Devir, Türkmen beylik ve devletlerinin yoğun olduğu siyasi bir coğrafya manzarası arz etmektedir. Yazıcızâde’nin eserini kaleme almış olduğu tarihlerde Karakoyunlu Türkmenleri yanına elçi olarak giden Şükrullah kitabında, Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşâh’ın bir Oğuznâme getirttiği ve kendilerinin Osmanlılarla akraba olduklarını, her iki aşiretin atalarının Oğuz Kağan’a dayandığını kendisine söylediğini nakleder.¹³ Akkoyunlu tarihi *Kitâb-ı Diyârbekriyye*’de de Uzun Hasan’ın nesebi sayılırken Oğuz, elli dördüncü ve en dip ata olarak verilirken, Yıldız Han, Gün Han ve Bayındır Han da zikredilenler arasındadır.¹³ Bütün bu veriler dönemin Türkmen coğrafyasında Oğuz’dan gelme hissiyatının çok güçlü bir meşrûiyet kaynağı oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

Reşideddin, Tuğrul Bey’le alakalı vermiş olduğu malumatta; Karaman, Eşref ve diğer Rum Türkmenlerinin Tuğrul Bey’le Anadolu’ya gelip bir daha geri dönmeyerek Rum’u kendilerine yurt tuttuklarını ifade etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Oğuzlar, İran-Pers coğrafyası ve medeniyet havzasından, Doğu Roma sınırlarına, Anadolu havzasına intikal ettiler. Kendilerine yeni bir vatan edinen Oğuzlar gelmiş oldukları bu memleketleri İslâm kıldılar. Onlarla Rum, İslâm fihhının tabiriyle, *Dâru’l Harb’den, Dâru’l İslâm’a* tahvîl oldu. Gerek ilk devir beylikler döneminde (Saltuklular, Mengücekler, Ahlatşahlar), Türkiye Selçukluları, gerek sonraki dönem beylikler devresinde Anadolu şehirlerinde inşâ olunan veya Kilise’den Câmîye dönüştürülen Ulu Câmilerin varlığı ve yapım tarihleri *Dâru’l Harb’den,*

⁹ Reşideddin Oğuznâmesi, s. 76, 77.

¹⁰ Paul Pelliot, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*, (çev. Vedat Köken), Ankara 1995, s. 95.

¹¹ Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2017, s. 5, 22-24.

¹² “*Şükrullah, Behcetü’t Tevârîh*”, *Üç Osmanlı Tarihi*, (haz. N. Atsız), İstanbul 2011, s. 203, 204.

¹³ Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyârbekriyye*, (çev. M. Öztürk), Ankara 2014, s. 30.

Dâru'l İslâm'a geçişin resmi tarihleri hükmündedir. Bu siyasi hâkimiyetin ana omurgası hiç şüphesiz Anadolu'ya Oğuzların yapmış oldukları göç ve neticesinde iskân, yerleşilen mekânı mesken haline getirip sâkin olma vardır. Sâkin olma hali nihayetinde siyasi teşkilatlanmayı doğurmuştur. Büyük Selçuklu dönemi göçleri sonrasında; Kastamonu, Denizli, Manisa, Muğla, Göller yöresi ve Taşili coğrafyası Oğuz boylarının Türkiye Selçukluları döneminde yerleşmiş oldukları ana güzergâhtır.

Candaroğlu Beyliğinin merkezi durumundaki Kastamonu'ya Oğuz veya Türkmen boylarının yoğun olarak yerleşmesi konumuz bakımından ilginç ve açıklayıcı bir imkânı bize sunmaktadır. 13.-15. yüzyıl kaynakları Kastamonu hakkında Türkmenlerin merkezi tabirini kullanmaktadırlar. Ebu'l Fidâ, Kastamonu'nun Türkmenlerin merkezi olduğunu zikrettikten sonra, 1000 hane nüfuslarının bulunduğunu haber vermektedir.¹⁴ 14.yy. Memlûk kaynağı Kalkaşandî de Kastamonu'nun Türkmenlerin merkezi olduğunu söylemektedir.¹⁵ 15. Yüzyıl Osmanlı tahrir kaydı Kastamonu nüfusu hakkında Türkmen yoğunluğu ve Ebu'l Fidâ'nın rakamını doğrulayacak bilgiler sunmaktadır. 1487 senesine ait tahrirde Kastamonu'nun nüfusu 1031 hane olarak kaydedilmiştir.¹⁶ Tahrir kayıtlarına göre ilgili asırlarda Kastamonu'da Gayri Müslim hâne bulunmamaktadır. Bu da Kastamonu'nun kâmilen Türk/Türkmen olduğunun en bariz ifadesidir. Diğer bir ifadeyle tahrir kayıtları Ebu'l Fidâ'da zikredilen 1000 hâne ibaresini doğrulamaktadır.

Osmanlıların ve diğer Anadolu beylikleri dünyasında Oğuz geleneğinin 15. yy'da çok canlı olduğunu yukarıda kaynakları zikrederken değinmiştik. Yazıcızâde'nin kaleme almış olduğu eserinde Osmanlıların Kayı boyundan olduğu belirtilmektedir. Nitekim Osmanlıların da para ve silahlarında Kayı'ya aid tamgayı kullanmış olduklarını görmekteyiz. Devletin son yüz yılında II. Abdülhamid'in saraya almış olduğu muhafızların bir kısmının Söğüt'teki Karakeçili aşiretinden tercih ettiği bilinmektedir. Osmanlıların ortaya çıkmış oldukları yerlerden birisi olan Söğüt'te Karakeçililerin adının tahrir kayıtlarında *Söğüt perâkendesî* ibaresiyle zikredilmesi ilgili geleneği yansıması bakımından dikkate şayandır.¹⁷

Oğuz boylarının Anadolu'da kuruluşunda mühim vazifeler gördüğü beyliklerden birisi de Karamanoğulları Beyliğidir. Beyliği kuran ataların Azerbaycan tarafından geldiği Şikârî'nin Karamannâmesinde zikredilip yine aynı kaynaktan beyliğin teşkilatlanmasında yer alan boy ve aşiretler şu cümlelerle anlatılır; *Nureddin Bey'in (Nure Sofu) Bayburt, Turgut, Kayı, Kosun, Varsak ve cümle Oğuz beyleriyle Ermenek'i kâfirlerden aldı, oradan kılıç çekip Mut'u ele geçirdiler*"¹⁸. Bu kayıtlar, Oğuzlara ait boyların Karamanoğulları gibi mühim bir

¹⁴ **Ebü'l Fidâ Coğrafyası (Takvîmü'l Büldân)**, (çev. R. Şeşen), İstanbul 2017, s. 312.

¹⁵ Kalkaşandî, **Subhu'l 'Aşâ V**, (nşr. M. A. İbrâhim), Kahire 1915, s. 314; (İlgili yerlerin tercümesini, Kalkaşandî'nin, Subhu'l 'Aşâ adlı eserinde Anadolu' ile ilgili kısımlar hakkında yüksek lisans tezi hazırlayan Salih Güzelçiçek yapmıştır. Yardımları sebebiyle kendisine teşekkür ederiz).

¹⁶ Zübeyde Güneş, **1487 (H. 892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993, s. 35.

¹⁷Feridun Emecen, "*Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?*", **Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri**, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara 2015, s. 272.

¹⁸ Şikârî, **Karamannâme**, (nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu), İstanbul 2005, s. 103-109, 214

beylikte kurucu ailenin yanında yer aldıklarını göstermesi bakımından gayet önemlidir. Karamanoğullarının bünyesinde vazife ifa eden Oğuz beylerinin dışında onların ilk yerleşmiş oldukları ve aile türbesinin bulunduğu yerin adı *Balgasun*'dur. Halk arasında *Balgusan* olarak telaffuz edilen mekânın adı kayıtlarda *Balgasun* olarak geçmektedir. Karaman Türkmenleri bu ismi gelmiş oldukları ana yurdun hatırası olarak buraya vermiş olmalıdırlar. Türkistan'da *Balasağun*, *Kara Balgasun* gibi siyasi merkez konumu olan şehir adları bulunmakta olup, *Balık* kelimesi ise Türkçe şehir anlamında kullanılmaktadır. *Hanbalık*, *Beşbalık* şehir adları bunlardandır.¹⁹ Karamanlılar gelmiş oldukları coğrafyanın şehir adlarını yeni yerleştikleri yere ad olarak vermişlerdir. Bu vesileyle Oğuz geleneğinin şehir adı olarak da karşımıza çıktığına şahit olmaktayız.

Beylikler dünyasına ait vermiş olduğumuz bu üç örneği çoğaltmamız mümkün olmakla beraber bu örneklerin çoğalmasında müstakil bir çalışmanın yapılması elzem gözükmektedir. Günümüzde doğudan batıya, Anadolu'da Oğuz boylarının adını taşıyan birçok yer ismi Oğuzların tarihi göç ve iskânının işaret taşlarıdır.²⁰

Türk Devletlerinde Kağanlık, Hanlık veya Hükümdarlık, irâdesini ortaya koyup güçlü olunca uzun mızraklar ve keskin kılıçlarla boyları hâkimiyetleri altına almışlardır. Onları ülüş yahut uluş adı verilen ganimetten pay verme, elde edilen zenginliği paylaşma da diyebileceğimiz bir usûl ve düzenle yanlarında tutmayı başarmışlardır. Bu nizâm başlangıçta devlet kurumlarının teşkilinin esasları arasında yer almış, boy ilişkilerini düzenlemiş, mülkün dağılmamasını sağlamıştır. Hakanlık veya Kağanlık, iktidarını savaşarak zapt etme, elde edilen ganimet ve zenginliği de etraftaki boy beylerine dağıtarak çarkı çevirmeye çalışmışlardır. İktidarın savaşma gücü ve iradesinin zayıflaması ile önderden yahut baştakinden paylarına düşecek rızka gözlerini dikmiş iktidara yakın ve uzak çevreler, beklediklerini bulamayınca, yeni ikbâl kapılarına çark etmekten gayri çareleri kalmamıştır. Bu yüzden de Türk tarihinde Osmanlıları hariç tutarsak uzun ömürlü devletler bir türlü vücuda getirilememiştir.²¹

İslam öncesi dönemde ana kaynaklara yansıyan Göktürk Kağanlarının Oğuz boylarıyla güç mücadelesi yukarıda ifade edilen devlet-aşiret diyalektiğini yansıması bakımından önemli bir vak'dır. Osmanlılarla Anadolu Beylikleri arasındaki mücadele ve nihayetinde Osmanlıların Fatih Sultan Mehmed ile Yavuz Sultan Selim dönemlerinde ilgili Türkmen Beyliklerini hâkimiyetleri altına alıp arazilerini deftere kaydettirmeleri farklı zaman diliminde devlet-aşiret diyalektiğinin mühim bir yansımasıdır. Aşiretleri kontrol altına alan Göktürk, Selçuklu ve Osmanlıların iktidarı ve devletleri güçlenirken, aşiret ve boyların kontrolden çıkmasıyla bu iktidar zaafa uğramıştır. Göktürklerin Oğuz boyları tarafından zaafa uğratılmasıyla, Büyük Selçukluların Sancar döneminde Oğuz isyanlarına muhatap olarak inkıza uğramaları devlet-aşiret çelişkisinin iki ayrı tarihi vak'a örneğidir. Osman Turan

¹⁹ Balgasun, Balık kelimelerinin izahı ve tarihi seyrine ait bir çalışma için bkz. Sergey P. Tolstoy, **Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar**, (terc. E. S. Şeremeteva), İstanbul 2017, s. 59-67.

²⁰ İlgili yer isimlerinin listesi için bkz. Hüseyin Namık Orkun, **Oğuzlara Dair**, Ankara 1935, s. 43-56.

²¹T. Duralı, s. 472.

eserinde ilgili tarihi seyri, “*Oğuz İstilâsı*” başlığıyla anlatırken; “*nitekim Göktürklerin esasını teşkil eden Oğuzlar feodal bünyenin icabı bu devleti de çok uğraştırmışlardı*” diyerek tarihi sürece dikkat çekmektedir.²²

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu Ali, “*Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 65, (2017/1), İstanbul 2017.

Divan-ı Lüğati't Türk Tercümesi I, (çev. Besim Atalay), Ankara 1985.

Duralı, Teoman, “*Toplum-Devlet Ülküsü Olarak Tarihte Türklüğün Oluşması*”, **Türkler I**, Ankara 2002.

Eberhard, Wolfram, “*Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci*”, (çev. O. G. Özgüdenli), **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 18**, İstanbul 2008.

Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, (çev. M. Öztürk), Ankara 2014.

Ebü'l Fidâ Coğrafyası (Takvîmü'l Büldân), (çev. R. Şeşen), İstanbul 2017.

Emecen, Feridun, “*Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?*”, **Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri**, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara 2015.

Fazlıoğlu, İhsan, **Kayıp Halka, İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi**, İstanbul 2014.

Güneş, Zübeyde, **1487 (H. 892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniveritesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

Ibrahîm, Georges, **Çakıl Taşlarından Babil Kulesine II**, (çev. K. Dinçer), İstanbul 1999.

İbnü'l Esîr, **El-Kâmil fi't Târîh Tercümesi IX, XI**, (çev. A. Özyayın), İstanbul 1987.

James Hamilton, “*Tokuz-Oğuz ve On Uygur*”, **Türk Dilleri Araştırmaları 7**, (1997).

Kalkaşandî, **Subhu'l 'Aşâ V**, (nşr. M. A. İbrâhim), Kahire 1915.

“*Mervezî'nin Eserinin Türklerle İlgili Bâbının Tercümesi*”, (terc. R. Şeşen), (**İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi** içerisindeki çeviri bölümü), İstanbul 1995.

Oğuz Destanı-Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili, (nşr. Z. V. Togan), İstanbul 1982.

Orkun, Hüseyin Namık, **Oğuzlara Dair**, Ankara 1935.

²² Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993, s. 245-249.

Pelliot, Paul, **Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine**, (çev. Vedat Köken), Ankara 1995.

Reşideddin Fazlullah, **Câmiu't Tevârîh**, (nşr. A. Ateş), Ankara 1960.

Reşidüddin Fazlullah, **Camiu't Tevârîh- Selçuklu Devleti**, (çev. E. Göksu-H. Güneş), İstanbul 2010.

Sadrüddin el Hüseyinî, **Ahbâru'd Devleti's Selçukiyye**, (çev. N. Lugal), Ankara 1999.

Sümer, Faruk, "*Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler I. Reşidüddin Oğuznâmesi*", **DTCF. Dergisi XVII/3-4**, (1959).

Şikârî, **Karamannâme**, (nşr. M. Sözen-N. Sakaoglu), İstanbul 2005.

"*Şükru'llah, Behcetü't Tevârîh*", **Üç Osmanlı Tarihi**, (haz. N. Atsız), İstanbul 2011.

Taşağıl, Ahmet, "*Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında*", **Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri**, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara 2015.

Tolstoy, Sergey, P. **Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar**, (terc. E. S. Şeremeteva), İstanbul 2017.

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993.

Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2017.